

Ігор МАРЧУК (*Рівне*)

ДІЛОВОДСТВО ТА АРХІВНА СПРАВА В УПА-ПІВНІЧ

В українських архівосховищах зберігаються десятки справ, наповнених різноманітними документами Української Повстанської Армії, які потрапили до рук радянської влади внаслідок розгрому тих чи інших підрозділів УПА, знищення штабів або при захопленні окремих командирів куренів, сотень і т. д.

Хоча дослідження цієї сторінки української історії постійно інтенсифікується, та дослідники мало приділяють уваги роботі й аналізу документів УПА у зв'язку з їх розпорошеністю. Вони зберігаються у Волинському, Рівненському обласних архівах, у Державному архіві СБУ (м. Київ), Центральному державному архіві вищих органів влади України, навіть у приватних колекціях та музейних збірках. Практично не проводиться археографічна обробка цих джерел, крім публікацій у збірниках документів, виданнях анотованих покажчиків з історії ОУН та УПА¹.

Ймовірно, дослідники зможуть віднайти найближчим часом ще невідомі автентичні джерела, які, очевидно, потрапили до російських архівів, що впливає з документа, опублікованого І. Біласом у 2-му томі його фундаментального дослідження “Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953”: “Серед документів архіву Головного штабу і політичного відділу УПА, агентурно вилучених опергрупою 4-го Управління НКВС СРСР, що діяла у Рівненській області, виявлено протокол конференції представників військових загонів бандерівців, мельниківців і старшин комбатантів армії УНР”². Тобто спеціальна група одного з управлінь НКВС СРСР вивезла цей архів ще тоді на територію Росії, оскільки зазначений уривок цитується з документа, що знаходиться у фонді 9478 Державного архіву Російської федерації.

Як же ж виглядала система діловодства УПА на Волині? І з якими джерельними масивами в українських архівах може зіткнутися пересічний дослідник?

Враховуючи специфіку зазначеного документального масиву, можна застосувати кілька різновидів групування джерел з історії УПА на Волині: 1) видову класифікацію; 2) за хронологічною репрезентативністю з ура-

¹ Фонди з історії Української Повстанської Армії в державних архівосховищах України: Анотований покажчик фондів УПА (1942–1946). – К., 1999. – Вип. 1. – 60 с.

² Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. – К., 1994. – Т. 2. – С. 449.

хуванням інформаційних лакун; 3) за територіальним походженням; 4) за приналежністю до конкретного підрозділу чи штабу УПА. Якщо використати видову структуру актуалізованого масиву документів, застосовану дослідником В. Ковальчуком щодо письмових джерел з історії ОУН(б) та запілля УПА на Волині, і перенести її на документальний масив УПА, то вона виглядатиме так:

Тип	Вид
Розпорядчі документи	Накази
	Додатки до наказів
	Інструкції
	Залучники
	Повідомлення
	Правила польової жандармерії УПА
	Дисциплінарний статут УПА
	Взірці
	Норми продуктів харчування вояків УПА та добової видачі фуражу для коней
	Звітні документи
Ранній звіт	
Оперативний звіт	
Розвідувальний звіт	
Санітарний звіт	
Недільний звіт	
Річний та місячний звіти	
Огляд бойових дій	
Списки хворих, дезертирів, покараних	
Внутрішньогалузеві документи	Хроніки загонів, відділів
	Щоденники окремих командирів, вояків
	Оперативне листування
	Акт передачі
	Облікові картки вояків
	Виказки
	Протоколи допитів
	Акт обвинувачення
	Акт присуду
	Постанови військово-польових судів
	Книги та списки загиблих
	Книги кореспонденції
	Навчальні матеріали підстаршинських і старшинських шкіл
	Карти відпустки
	Особисті документи вояків та командирів УПА (фотокартки, листи, посвідки і т. д.)

Зрозуміло, що належали вони різним підрозділам: чота – сотня – курінь (бригада) – загін – група, тому охоплюють діяльність менших чи більших бойових одиниць або ж якогось конкретного напрямку роботи: а) бойові; б) розвідувальні; в) виховні; г) вишкільні (навчальні); д) господарчі; ж) санітарні³.

Найбільш повно серед архівних документів представлені тільки окремі підрозділи та групи УПА на Волині, що діяли протягом 1943–1945 рр. У фонді 3837 під назвою “З’єднання південних груп Української Повстанської Армії “УПА-Південь” наявні накази командира групи УПА “Турів” Юрія Стельмашука-“Рудого”, “Інструкція в справі Української Пресової Служби при УПА” політвиховника цієї групи УПА “Хмурого”, накази різних волинських підрозділів УПА: Української повстанчої групи “Озеро”, куренів “Буг № 2” (із загону “Озеро”), “07” ім. Б. Хмельницького (із загону “Січ”), відділу “Помста Полісся”. Щодо УПА-Південь, то вдалося виявити звіти і накази окремих куренів та сотень під командуванням “Саблюка”, “Шуляка”, “Сомка”, “Панька”; невеликий за обсягом комплекс звітів про бойову діяльність південної групи УПА “Донбас” за 1944 р.

Інший фонд 3838 під назвою “З’єднання Української Повстанської Армії “УПА-Північ” складається зі 144 справ та містить великий об’єм документів про діяльність УПА на Волині. Тут представлені окремі накази Головної команди (ГК) УПА, реформованої восени 1943 р. в оперативно-територіальне формування УПА-Північ під командуванням Д. Клячківського – “Клима Савура”.

У фонді представлені накази рейдувочої Поліссям “Бойової групи командира Бористена” (за серпень–вересень 1943 р.); сотні, пізніше окремого куреня ім. Остапа, що підпорядковувався групі УПА “Заграда”; щоденник виховника цього загону “Аскольда” від травня 1943 до травня 1944 рр.; окремі документи куреня ім. Хмельницького (грудень 1943 – березень 1944 рр.)⁴.

Значний обсяг у справах даного фонду займають документи загону ім. І. Богуна (“Січ”), що діяв на території південно-західних районів Волинської області. Цей масив документів був захоплений радянськими партизанами на початку 1944 р. і становить єдиний своєрідний комплекс, характерний для діловодства цього загону, що нараховував понад 1000 вояків УПА. Серед зазначених документів вдалося виявити накази командирів загону “Ориста”, “Лівара”, “Кліща”, політвиховника загону “Брови”; командира артилерії “Юрка”, інтенданта загону “Пімсти”, керівників відділу військово-польової жандармерії загону “Богуна”, “Омелька”, “Одуда” та інші різноманітні роз-

³ Ковальчук В. Діяльність ОУН(б) і запілля УПА на Волині й південному Поліссі (1941–1944 рр.). – Торонто; Львів, 2006. – С. 125–126.

⁴ Фонди з історії Української Повстанської Армії... – С. 3; Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3838. – Оп. 1. – Спр. 64, 65.

порядження⁵. Частина наказів цього загону зберігається у Державному архіві Рівненської області, у фонді Р–30.

Окрему підгрупу цього документального комплексу представляють звіти та накази бойових куренів, сотень та підстаршинської школи цього загону. Серед них діючі восени 1943 р. курені “07” ім. Б. Хмельницького (командири “Голуб” і “Бескид”) та “08” (командири “Вітер” і “Остап”), які в листопаді–грудні 1943 р. отримали відповідно № 031 і № 032, з підпорядкованими ним сотнями: 0311, 0312, 0313, 0321, 0322, 0323.

Діяльність УПА на території Волинської області протягом 1944–1945 рр. представлена хроніками бригад “Холмська” та “Соборна Україна” від серпня 1944 до квітня 1945 рр.

Невеликий за обсягом фонд Р–1021 “Волинський провід організації українських націоналістів (1941–1944)”, що зберігається у Волинському обласному держархіві (м. Луцьк), складається всього з семи справ. У справі № 6 міститься близько десяти вимог і розписок командира відділу УПА ім. Євгена Коновальця “Рибак” на одяг, взуття для українських повстанців, отримані від господарчих референтів запілля⁶.

Значно більше документів УПА знаходиться у Рівненському обласному держархіві у фонді Р–30 “Колекція матеріалів ОУН–УПА, що діяли на території Рівненської області”. Серед них накази Головної Команди УПА (згодом УПА–Північ) за номерами 11, 12, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 27, 28, 29, які охоплюють період від 4 вересня 1943 до 26 січня 1944 рр. Наступних наказів за 1944–1945 рр. поки що не виявлено.

З усіх чотирьох груп УПА, що діяли на Волині і Поліссі, найкраще документально представлено дві: “Заграва” й “Богун”; наявні окремі накази групи УПА “Турів” і зовсім відсутні документи групи УПА “Тютюнник” за 1943 р.

Із внутрішньоорганізаційних документів УПА за 1944–1945 рр. зберігся комплекс наказів з’єднання груп ч. 33 “Завихост” за підписами командирів цього формування: Івана Литвинчука – “Дубового”, Юрія Стельмашука – “Кайдаша”, Олексія Громадюка – “Остріжського” та Леоніда Павловича – “Л. Яворенка”. Вони подають інформацію про структуру, керівний склад цього з’єднання, умови проведення бойових операцій, забезпечення боєприпасами та продуктами харчування, санітарний стан вояків⁷.

Унікальний комплекс у фонді Р–30 становлять документи сотні командира Дмитра Калинюка-“Ярка”, яка входила з липня 1943 р. до складу групи УПА “Заграва”. Восени того ж року на її базі було створено курінь (загін) ім. Колодзінського під командуванням Микити Скуби-“Лайдаки”. Згодом цей курінь отримав назви “Корсунський загін”, бригада ім. Лайдаки, бригада “Пам’ять Крут” (№ 0018) і постійно діяв на півночі Рівненської області. Наявні документи дають повну картину ведення діловодства в штабах волинських

⁵ ЦДАВО України. – Ф. 3838. – Оп. 1. – Спр. 64, 65.

⁶ Державний архів Волинської області. – Ф. Р–1021. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 20–25.

⁷ Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). – Ф. Р–30. – Оп. 2. – Спр. 29.

підрозділів УПА. За допомогою “Книги наказів”, “Книги звітів”, “Хроніки загону”, “Золотої книги героїв”, “Евіденції дезертирів” та окремої справи, що містить вирок військово-польового суду, можна простежити майже весь бойовий шлях цього куреня УПА, втрати особового складу, забезпечення зброєю та провіантом⁸.

Також збереглося багато навчальних курсів з тактики, зброєзнавства, топографії, мінно-підривної справи, які використовувались у старшинських (“Дружинники”, “Лісові чорти”) і підстаршинських школах УПА-Північ.

В усіх зазначених архівних фондах досить широко представлені накази штабів і відділів УПА. Найбільш повно збереглися накази групи УПА “Турів” із серпня 1943 по січень 1944 рр., які підписували командири групи Микола Якимчук-“Олег”, а з вересня 1943 р. Юрій Стельмашук-“Рудий”, а також бойової групи командира Дмитра Корінця-“Бористена” (практично це був рейдуючий курінь на рівненському Поліссі) і штабу загону ім. Богуна та підпорядкованих йому трьох куренів УПА, підстаршинської школи ім. головного отамана С. Петлюри, інших допоміжних підрозділів.

Ці накази торкалися різних проблем: упорядкування дисципліни і внутрішнього життя підрозділів УПА, святкові вітання, карні накази за вироками військово-польового суду, призначення та перенесення зі своїх посад старшин і підстаршин. Наприклад, у фонді 3838 ЦДАВО у справі № 6 під назвою “Накази командира загону ім. Богуна” (25.VIII.43–24.I.44) серед інших документів є значна частина наказів командирів цього загону “Лівара” та П. Антонюка – “Сосенка” (“Кліща”), які мають таку форму:

Загін УПА ім. Богуна   Наказ ч. 12   Постій, дня 20.XI.43 р.
по Загоні ім. Богуна

Забороною на власну руку забирати польське майно, позістале по поляках: як хати, стодоли, хліви і т.д.

Дозволяється користання польського майна на власному терені лише в порозумінню з провідником нашого терену.

Цей наказ зобов’язує всіх членів УПА Заг[ону] ім. Богуна

С[лава] У[країні]
К-р загону:
/Кліщ/ (підпис)⁹.

Тексти наказів, в основному, надруковані на аркушах тонкого паперу друкарською машинкою з використанням чорної кальки. Підписи проставлено хімічним олівцем. Накази видавалися курінними командирами і командирами окремих сотень чи відділів. Збереглася книга наказів “Загону ім. Колодзінського” – куреня, який діяв у складі групи УПА “Заграва”. Вона містить 20 наказів за період з 20 вересня 1943 р. до 1 січня 1944 р. та 10 наказів за різні місяці 1944 р. Усі вони написані хімічним олівцем в учнівському зошиті до-

⁸ Там само. – Спр. 28, 87, 88.

⁹ ЦДАВО України. – Ф. 3838. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 22.

силь розбірливим і гарним почерком. Спочатку накази підписував курінний М. Скуба-“Лайдака”, а після його загибелі – новий командир Д. Калинюк-“Ярок”¹⁰. Крім наказів дуже часто трапляються інструкції.

Найбільш інформативними після наказів у діловодстві УПА є звіти, які поділяються на дві групи: тематичні нерегулярні звіти про окремі події та регулярні поточні звіти – тижневі, місячні або річні. Серед архівних документів виявлено “Військовий річний звіт за 1944 рік” групи УПА “Тютюнник” (пізніша назва “з’єднання груп УПА «44»”)¹¹.

Перші розпорядження, які нормували діловодство підрозділів і штабів УПА-Північ, з’явилися влітку 1943 р. Зокрема, шеф штабу 1-ї групи УПА (згодом група УПА № 01 “Заграва”) М. Левицький-“Славути” в наказі № 9 від 29 липня 1943 р. вимагав, щоб кожен самостійний відділ УПА запровадив такі книги: а) персональну книгу людей (список псевдонімів вояків відділу); б) книгу озброєння (список наявної у відділі зброї); в) книгу військового в’язу (фіксує майно і обмундирування відділу); г) книгу кар (кого і за що покарано командиром відділу)¹². Також упроваджувалася книга, де фіксувалася черговість варт. Звичайно, кожний відділ отримував накази від командування, які зберігалися в канцелярії відділу, і щомісячно подавав звіти (так звані щомісячні звіти). Той же “Славути” вимагав, щоб звіти надсилалися до штабу точно до 5-го числа кожного місяця.

Існувала вимога надсилати звіти про окремі бойові акції та випадки. Якщо розглянути чотири звіти сотні “Цигана” з групи УПА “Заграва” за липень–серпень 1943 р., то серед них окремо можна виділити короткий бойовий звіт за весь місяць липень, підписаний 1 серпня 1943 р. “Циганом”, а інші три звіти стосуються окремих операцій самого відділу, що відбулися 10, 17 і 24 серпня 1943 р.¹³.

Пояснення щодо такого звітування знаходимо в наказі № 5 командира УПА “Клима Савура” від 15 серпня 1943 р., де вимагалось надсилати звіти два рази на місяць, а про надзвичайні події одразу. Тобто з серпня 1943 р., коли організувалась чітка структура УПА-Північ, звіти подавалися вже не щомісячно, а двічі на місяць¹⁴. Але вже в наказі № 9 від 1 вересня 1943 р. стверджується, що “донесення про боєві дії в групах і про положення на бойових відтинках надсилається до мене з великим запізненням”, тому шеф військового штабу полковник Леонід Ступницький (“Тончаренко”) і командир УПА-Північ Дмитро Клячківський (“Клим Савур”) вимагають надсилати звіти щотижня за минулий тиждень, у яких подавати: “1. Які зайшли події і де; 2. Коли; 3. Якими силами диспонував ворог (кількість і формація); 4. Які наші сили приймали участь в бою чи акції; 5. Вислід бою чи акції; 6. Наші втрати; 7. Трофеї (зброя, амуніція, полонені); 8. Які здобуто відомості про

¹⁰ ДАРО. – Ф. Р–30. – Оп. 2. – Спр. 28.

¹¹ ЦДАВО України. – Ф. 3838. – Оп. 1. – Спр. 87а. – Арк. 19–27.

¹² Там само. – Спр. 40. – Арк. 18–19.

¹³ ДАРО. – Ф. Р–30. – Оп. 2. – Спр. 29. – Арк. 48–51.

¹⁴ ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 48. – Арк. 2.

ворога; 9. Коротка характеристика акції; 10. Що робить або має намір робити командир групи”¹⁵.

Підтвердити точне сумлінне виконання цього наказу кожною групою УПА на даний момент дуже важко, оскільки з трьох груп – “Заграва”, “Турів” і “Тютюнник” – не вдалося виявити звітних документів. А наявні звіти шефа штабу групи УПА “Богун” Дмитра Казвана (“Черника”) за листопад–грудень 1943 р. свідчать, що вони не були щотижневими: за листопад є два звіти, які охоплюють періоди від 1 до 15 листопада і від 15 до 30 листопада, а грудневий звіт охоплює вже цілий місяць. Також є окремих звіт про роззброєння козаків у населених пунктах Олика, Метельно і Носовичі від 30 листопада 1943 р.¹⁶. Очевидно, практика щотижневого звітування не змогла утвердитися в УПА на рівні штаб окремої групи – Головна Команда УПА через відсутність стабільного зв’язку та повільність надходження звітів від низових підрозділів. Практика щомісячних і півмісячних звітів утвердилась остаточно, доповнюючись звітами з окремих акцій. Це підтверджують і звіти окремих штабних референтур цієї ж групи УПА “Богун”. Виховник групи “Нестор” звітував щомісячно, що видно із двох звітів за листопад і грудень 1943 р. Керівник військово-польової жандармерії “Вороний” теж дотримувався цього принципу, але вже перший звіт цієї структури за січень 1944 р. охоплював тільки першу декаду місяця¹⁷.

Низові підрозділи – рій чи чота у складі сотні звітували усно, а сотенний укладав на основі цієї інформації письмові звіти, які спрямовував безпосередньо до штабу групи чи штабу куреня, якщо сотня належала до складу певного куреня. Окремо діючі дрібні підрозділи УПА могли теж звітувати до штабу про проведену бойову роботу, як приклад можна навести “Звіт та причини повороту чоти Одисея зі сходу”¹⁸. У спогадах “Туди, де бій за волю” сотенний Максим Скорупський (“Макс”) після невдалого бою під Мочулянкою у Березнівському районі Рівненської області восени 1943 р. згадує, що зник виховник його сотні “Степан”, з яким “згинули усі документи сотні, списки по прізвищах, усякі накази й розпорядження та хроніка відділу. Хоч це було писане шифром, то совети, напевно, відчитали, бо при ньому знаходився і ключ до «шифру»”¹⁹.

Штаб куреня вів уже складніше діловодство, маючи в підпорядкуванні 2–4 сотні та допоміжні підрозділи. Із наявних у архівах документів можна виділити таку документацію, яка велась у штабі куреня: 1. Книга наказів; 2. Книга звітів; 3. Евіденція дезертирів; 4. Книга героїв; 5. Список зниклих безвісти.

Коли в кінці 1944 р. курені УПА-Північ реорганізували в бригади та загоны, а також замість чотирьох раніше наявних груп залишили тільки два

¹⁵ Літопис УПА. – Торонто, 1989. – Т. 1. – С. 141–142.

¹⁶ ДАРО. – Ф. Р–30. – Оп. 2. – Спр. 16. – Арк. 101–104.

¹⁷ Там само. – Спр. 17. – Арк. 18–19.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Скорупський М. Туди, де бій за волю. – К., 1992. – С. 18.

з'єднання груп (у документах вживаються аббревіатури “ЗГ” № 33 та № 44), то відповідно змінилася система діловодства в штабах та підрозділах. У донесенні вістуна “Канади”, який займався канцелярією штабу бригади “Пам’ять Крут”, що входила до складу ЗГ № 33 (інші назви – “З’єднання груп «Завихост»” та “З’єднання груп ім. Хмельницького”), перераховуються такі обов’язки щодо ведення документації:

- “1. Що 10...20...30 [числа кожного місяця] подавати ранній звіт.
2. До кожного 30-го [числа кожного місяця] подавати звіт “Взірець № 1”.
3. Вести реєстр козаків по псевдах.
4. Розвідувальний звіт кожних 5 днів; господарський звіт кожних 10 днів; санітарний звіт 1 раз у місяць; виряду 1 раз у місяць.
5. Оперативний звіт надсилати негайно після кожної операції.
6. Вести книгу наказів для відділів і підвідділів бригади.
7. Вести книгу кореспонденції.
8. Книгу кар козаків.
9. Вести книгу поранених козаків.
10. Вести книгу героїв.
11. Течку наказів, які надходять з гори.
12. Хроніку бригади (щоденник).
13. Реєстр розстріляних на підставі протоколів військово-польового суду разом з залученими протоколами.
14. Вести евіденцію (реєстр) дезертирів і зниклих безвісті”²⁰.

Якщо порівняти з 1943 р., то діловодство в УПА-Північ ускладнилось, охоплюючи різноманітні аспекти бойового, виховного і господарського життя підрозділів. З’явилася ціла низка різновидів звітів: щомісячний (взірець № 1), ранній (взірець № 2), розвідувальний, оперативний, господарський, санітарний та матеріально-технічного забезпечення (у документах “виряду”).

У повстанських документах 1944 і 1945 рр. відсутні згадки про Українську пресову службу (УПС), яка створювалась у другій половині 1943 р. і мала накопичувати архівні матеріали про діяльність УПА.

Працівники політвиховного відділу Головної Команди УПА розробили інструкцію про створення в кожному самостійному підрозділі УПА станиць Української пресової служби у складі трьох-п’яти осіб з метою пропагандивної, виховної роботи, висвітлення бойової діяльності УПА й архівного накопичення матеріалів зі згаданих вище ділянок праці. Інструкція чітко нормувала діяльність станиці, вимагаючи друкування чи рукописного розмноження документів у трьох примірниках, навіть фотографування бойових епізодів і вояків, що брали в них участь.

Станиця УПС до 10 числа кожного місяця повинна була надсилати докладний звіт про свою діяльність до головної станиці УПС та по два примірники виготовлених документів і фотографій. Цю роботу були зобов’язані

²⁰ ДАРО. – Ф. Р–30. – Оп. 2. – Спр. 36. – Арк. 19.

організувати політвиховники при відділах УПА. Також передбачалось, що станиці Української пресової служби будуть розповсюджувати серед населення і вояків УПА інформаційні бюлетені та газету “Стрілецькі вісті”. Протягом осені 1943 р. робилися інтенсивні спроби впровадження цієї інструкції в життя.

Політвиховники відділів згідно з інструкціями № 1, 2, 3 від літа 1943 р. через кожні два тижні мали звітувати за такою формою:

“Звіт № X

1. Акції – бої (докладний перебіг).
2. Настрої стрільців і населення.
3. Відносини старшин до стрільців (що говорять стрільці про старшин. Подати свою думку).
4. Моральний, санітарний, господарчий стан загону.
5. Які засоби вжито, щоб ліквідувати недоліки”²¹.

Тобто вони мали виконувати значно більший об’єм роботи, не маючи під рукою ні фахових кадрів, ні технічних засобів (наприклад, фотоапаратів).

Шеф політичного відділу групи УПА “Турів” звітував 22.IX.1943 р. про проведену нараду командирів і виховників куреня “Голуба”, на якій детально інформував присутніх про УПС. На загальній нараді політвиховників групи УПА “Турів”, яка відбулась 11–12 листопада 1943 р., виховний референт штабу групи “Хмурий” наказував негайно налагодити діяльність станиць УПС і надсилання матеріалів²². Проте слід констатувати, що виховники або не зуміли повністю виконати інструкцію, або не справлялися з таким значним об’ємом роботи. Та й практично станиці УПС на 70% дублювали загальне діловодство підрозділів УПА. Тому робота станиць Української пресової служби при УПА на ПЗУЗ на межі 1943–1944 рр. так і не розгорнулась. Це видно вже зі згаданих звітів політвиховника групи УПА “Богун” “Нестора”, які оформлювалися за зразком, встановленим улітку 1943 р. Він звітував про те, що політвиховний осередок групи – “окружний виховник, заступник і референт, обіймають у своїй роботі виховання і навчання в УПА, військову кореспонденцію УПС...”²³.

Серед архівних матеріалів можна виділити оригінальний комплекс документів УПА, який загалом характеризується як оперативне листування. Командири підрозділів (сотня, курінь) та штабні працівники дуже часто обмінювалися листами з тих чи інших питань внутрішнього функціонування бойових частин УПА, які носять відбиток позастатутних відносин: командирам щось рекомендувалося чи нагадувалося, або висловлювалися якісь прохання, іноді надсилювалися святкові вітання і т. д. Звичайно, такі листи передбачали певну реакцію у штабі або в самому підрозділі. Наприклад, лист від курінного Никона Семенюка (“Яреми”) з групи УПА “Заграва” від 23 грудня

²¹ ЦДАВО. – Ф. 3967. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 341–343.

²² Там само. – Ф. 3838. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 20–21.

²³ ДАРО. – Ф. Р–30. – Оп. 2. – Спр. 33. – Арк. 2–9, 10–16.

1943 р. повідомляє командира Д. Корінця (“Бористена”), що до нього прибув сотенний “Роман”, який дав вичерпну інформацію про становище за лінією фронту, моральний стан радянських фронтових частин, настрої українців у Житомирській області²⁴.

Інший курінний А. Рудик (“Шаула”) 24 грудня 1943 р. повідомляв штаб, що він пересилає зв’язковими:

1. Звіт з діяльності за час з 12.XII до 19.XII.
2. Інформації з терену за час з 12.XII до 19.XII.
3. Список дезертирів.
4. Список розстріляних.
5. Список хворих на санпункті.
6. Недільний звіт”

і просить вирішити питання забезпечення його куреня боєприпасами до міномета та гранатомета, оскільки в нього їх не вистачає²⁵.

Крім оперативного листування, зустрічаються протоколи нарад старшин, де розглядалися різноманітні питання політичного, військового і господарчого значення. Протоколи нарад командирів загону ім. Богуна (003) містять інформацію про керівний склад цього великого військового формування. Серед присутніх перераховано: командира загону “Лівара”, інтенданта “Пім-сту”, курінних “Бескида” і “Вітра”, сотенних “Хому”, “Орлика”, “Ворона”, оперативного старшину “Коршуна” та шефа штабу загону “Кліща”. На порядку денному стояли питання:

1. Доповідь про міжнародне положення.
2. Господарчі справи загону.
3. Різні поточні питання”²⁶.

Загалом збереглося два протоколи таких “відправ”, написаних чорним і синім чорнилом на аркушах з учнівського зошита секретарем штабу загону “Шелестом”: перший – від 16 жовтня 1943 р., другий – від 23 жовтня 1943 р.

Певний час у штабах існували персональні відділи, які за визначеною типовою формою вели реєстр вояків УПА, старшин і підстаршин, фіксували окремі службові дані, доручене озброєння. У фонді “З’єднання Української Повстанської Армії “УПА-Північ” збереглися особові справи (арматурні картки) на декілька сотень вояків загону ім. Богуна (“Січ”), списки звільнених у зв’язку з хворобою чи з інших причин, списки призначених на навчання у підстаршинську школу ім. Симона Петлюри (“Світлана”) та старшинську школу “Лісові чорти”.

Подібні анкети на 1445 вояків і командирів УПА з групи “Богун” знаходяться у фонді “Крайовий провід ОУН на західноукраїнських землях” у справах під № 49–56. У цій групі нараховувалось на грудень 1943 р. 2500–3000 вояків, тому із зазначених анкет ми отримуємо детальну інформацію про 50%

²⁴ Там само. – Спр. 35. – Арк. 3.

²⁵ Там само. – Спр. 22. – Арк. 46.

²⁶ ЦДАВО. – Ф. 3838. – Оп. 1. – Спр. 120. – Арк. 67.

її особового складу. Дані подаються в алфавітному порядку від літери “А” до літери “Я”²⁷. Серед наявних у списках вояків значна частина була колишніми вояками Червоної армії, які втекли з німецького полону.

“Евіденційна картка” є доволі детальною анкетною з п’ятнадцяти пунктів, що дає можливість отримати інформацію про національний, соціальний склад вояків УПА, освіту, місце народження і т. д. Усі картки виготовлені за єдиним зразком і надруковані на друкарській машинці або типографським способом на щільному папері у такому вигляді:

Частина Головної
Еведенційної книги
Еведенційна картка число...

1	Степень і псевдо	Козак – Бистрий
2	Прізвище, ім’я	Вознюк Федор
3	Національність	українець
4	Дата і місце народження	1918 р. с. Плішива, р-н Козин
5	Освіта	4 класи початкової школи
6	Звання	рільник
7	Стан (жінка, діти)	вільний
8	Служба в чужих арміях, військова спеціальність	В польській армії, в піхоті
9	Перебіг служби в УПА	Від 10
10	Підвищення	–
11	Відзначення	–
12	Поранення, шпиталь	–
13	Кари	–
14	Група крові	–
15	Опінія зверхників	–

Крім “евіденційної картки” у групі УПА “Турів” згідно з інструкцією від 22 листопада 1943 р. запроваджувались “виказки УПА” для старшин, яким затверджено військовий ступінь Головною командою УПА, підстаршин, жандармерії, інтендантів та зв’язкових. Надалі пропонувалося видати такі своєрідні посвідчення для всіх вояків УПА цієї групи.

Як у будь-якій армії, в УПА існувала проблема дезертирства і дисципліни. Тому по групах і більших загонах діяли відділи Військово-польової жан-

²⁷ Там само. – Ф. 3937. – Оп. 1. – Спр. 49–56.

дармерії (ВПЖ), які навесні 1944 р. були переведені в структуру Військової служби безпеки (ВСБ). Вони виловлювали дезертирів чи заарештовували порушників, проводили слідство і виносили вироки. Таким чином, жандармерія вела свою документацію, яка складається з протоколів допитів, актів обвинувачення та присуду (вироків) і звітів з діяльності відділів і станиць польової жандармерії. Крім того зустрічаються “Акти оскарження”, на основі яких рада Польового суду вирішувала, як карати затриманих. Наприклад, із 11 затриманих вояків УПА чоти “Журавля” 27 грудня 1943 р., звинувачених у дезертирстві, 10 було звільнено після засідання Польового суду вже наступного дня, про що свідчить такий документ: “По перечитанню протоколів і розслідуванню справи вище згаданих козаків в числі 10 осіб. Польовий Суд звільнив їх від кари тому, що не було важких причин до покарання. А оскарженого чотового “Журавля” за опущення чоти та за пиття самогону Польовий Суд покарав 60-денним карним відділом.

Слава Україні!

Командир В. П. Ж.

[Одуд] за Ворон”²⁸.

Далі місцевий командир ВПЖ повідомляв командира куреня, загону чи сотні про винесений вирок щодо вояків того чи іншого відділу, оформляючи “Виказ” і надсилаючи його у штаб. Також серед вояцтва зачитувалися офіційні оголошення про долю окремих порушників армійського статуту.

“Оголошення. Постій, дня 25.XII.1943 р.

Дня 16.XII.1943 р. зістав розстріляний згідно з присудом Українського Революційного Суду Батоговський Степан, народжений 1926 р. села Стенжарич.

Стверджено, що Батоговський Степан здезертирувавши з рядів УПА працював на користь німців і поляків, інформуючи їх про розположення частин УПА. Також постачав польським бандам зброю”²⁹.

Збереглося чимало різних посвідок, виданих воякам УПА з причин їх звільнення зі служби восени 1943 р. Ці так звані “карти звільнення” друкувалися на стандартних бланках і містили інформацію про кодову назву відділу, прізвище, ім’я та псевдонім вояка УПА, дату звільнення та місцевість, куди направляється демобілізований.

Серед подібних документів зустрічаються посвідки на короткотривалі відпустки чи службові відрядження або лікарські довідки про перебування на лікуванні в тому чи іншому шпиталі з поясненням, чи в подальшому вояк придатний до військової служби.

Командири відділів часто готували списки наявної у відділах зброї, забезпечення вояків боєприпасами та обмундируванням. Ось один із таких списків чоти УПА, що діяла на Рівненщині.

²⁸ Там само. – Ф. 3838. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 4.

²⁹ ДАРО. – Ф. Р-30. – Оп. 2. – Спр. 16. – Арк. 18.

Зброя та амуніція повстанців³⁰

№№	Кличка	Зброя	Амуніція	Примітка
1	Олень	сов. кріс	50 патронів	
2	Верчик	сов. кріс	70 патронів	Вибув до Ярого
3	Опанас	сов. кріс	100 набоїв	Вибув до Ярого
4	Січовик	фінка	150 патронів	Убитий
5	Манах	сов. кріс	50 набоїв	Вибув до Ярого
6	Гроза	мавзер	75 набоїв	
7	Тополя	десятизар.	75 патрон.	
8	Наливайко	десятизар.	100 набоїв	
9	Моксин	десятизар.	80 набоїв	
10	Квітко	кулемет	4 диски	
11	Галайда	сов. кріс	60 набоїв	
12	Приходько	не має		Вибув до сотні Остюка
13	Кучер	мавзер	100 патрон.	
14	Дон	мавзер	38 патрон.	Вибув до сотні [?]
15	Грубий	сов. кріс	48 патрон.	
16	Голуб	мавзер	100 патрон.	
17	Грім	мавзер		
18	Голуб II	мавзер		

Із наявного списку видно, що на озброєнні чоти УПА були гвинтівки радянського чи німецького зразка, а також один автомат ППШ та один ручний кулемет системи Дегтярьова.

У подальшому командування УПА наказало подавати вичерпну інформацію про бойові зіткнення підрозділів УПА. Збереглися “Короткі описи боїв відділів з’єднання групи «44» УПА-Північ” з липня 1944 р. до серпня 1945 р., що містять інформацію про бої та рейди загонів “Дороша”, “Прилуцького”, “Стародубського” під командуванням курінних “Стального”, “Дяченка”, “Кузьми”, “Пашенка”, окремих відділів “Чорні гайдамаки”, кінноти “Деркача”. Наприклад: “Дня 15. VII. 44 р. відбувся бій біля с. Казимирка р-н Степань з військами НКВД. Наші сили: відділ к-ра Пашенка, почет к-ра Бористена і почет к-ра Стального. Сили ворога: більші сили, що тоді переводили акцію. Наші втрати незначні. Втрати ворога вбитими около 70 чоловік і невідоме число ранених. В цьому бою ранений к-р Бористен (ШВШ групи “Заграва”), який від згаданих ран помер 29. VII. 44 р.”³¹.

Серед матеріалів мартирологічного характеру можна виділити: “Листи (списки) впавших” – списки загиблих командирів і вояків УПА. Зокрема, такий документ вилучили співробітники НКВС у затриманого на початку 1946 р. провідника Північно-східного крайового проводу ОУН Федора Воробця – “Верещаки”. У документі згадувалася ціла низка загиблих командирів, а серед них:

³⁰ ЦДАВО. – Ф. 3967. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 8.

³¹ Там само. – Ф. 3838. – Оп. 1.

...7. Сковорода – член ОУН, перс[ональний] старшина при штабі групи “Тютюнник”. Впав в бою з бандитами “Спец. отрядів” НКВД 1944 в місяці [квітні].

...9. Байда – Лисогір – к-р загону, група “Тютюнник” УПА-Північ. Загинув у бою з бандами НКВС 1944 р. В міс[яці] квітні, в Жит[омирській] обл. ...” і т. д.³².

Унікальною в цьому плані є “Золота книга героїв” загону ім. Колодзінського – звичайний учнівський зошит, розбитий на десять колонок під різними назвами. Із нього ми дізнаємося про обставини загибелі 103 вояків і командирів цього загону, починаючи з квітня 1943 і до листопада 1944 р.³³. Серед загиблих 12 ройових, 2 чотових, командир сотні “Гук”, командир загону “Лайдака”, лікар “Часник”, булавний “Свген” і старший сотенний булавний “Давун”. У зошиті вказані: дати смерті, місцевості та обставини загибелі. Іноді зазначається прізвище, ім’я та місце проживання загиблого вояка УПА.

Переважна частина всіх документів – оригінали, серед яких понад 50% рукописних. Окремі місця під впливом вологи вже погано читаються. На даний момент архівні установи проводять роботи із реставрації та консервування окремих документів або намагаються замикрофільмувати найцінніші з них.

Ігор Марчук (Рівне). Діловодство та архівна справа в УПА-Північ.

У статті здійснено аналіз системи діловодства УПА на Волині, яка була запроваджена командуванням українських повстанців протягом 1943–1945 рр. у бойових підрозділах та штабах чотирьох груп УПА: “Заграва”, “Турів”, “Богун” і “Тютюнник”. Зроблено загальну характеристику складу і змісту документів та проведено їхню класифікацію за видами, територіальним походженням, хронологічними рамками.

Ключові слова: Українська Повстанська Армія, архівний документ, наказ, звіт, анкета вояка.

Игорь Марчук (Ровно). Делопроеизводство и архивация документов в УПА-Север.

В статье проанализирована систему делопроеизводства УПА на Волини, которая была введена командованием украинских повстанцев на протяжении 1943–1945 гг. в боевых подразделениях и штабах четырех групп УПА: “Заграва”, “Туров”, “Богун” и “Тютюнник”. Дана общая характеристика состава и содержания документов, предложена классификация их по видам, территориям, на которых действовали отряды УПА, и хронологическим рамкам.

Ключевые слова: Украинская Повстанческая Армия, архивный документ, приказ, отчет, анкета солдата.

Ihor Marchuk (Rivne). Paperwork and Archiving of Documents in UPA-North.

The article provides analysis of the paperwork system of the Ukrainian Insurgent Army (UPA) in Volhynia. This paperwork was instituted by the high command of the Ukrainian insurgents in 1943-1945 in the combat units and headquarters of the four UPA groups: ‘Zahrava’, ‘Turiv’, ‘Bohun’, and ‘Tiutiunnyk’. The author has provided a general description of the composition and content of documents and classified them according to their type, local origin, and chronological frame.

Key words: the Ukrainian Insurgent Army (UPA), archival document, order, report, soldier form.

³² Державний архів СБУ Тернопільської обл. – Спр. 3071, конверт.

³³ ДАРО. – Ф. Р–30. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 1–16.